

SVETISLAV BASARA
Ukleta zemlja

Copyright © Svetislav Basara, 1995
Copyright © 2009 za srpsko izdanje, LAGUNA

UKLETA ZEMLJA

Anonim

Uspomene sa letovanja

Ne znam šta mi je trebalo da se upustim u avanturu letovanja. Od umora koji pritiska moja pleća samo smrt oslobađa. Da li sam, posle toliko godina odolevanja, podlegao otrovu marketinga? Ne bih rekao. Nikada nisam uspevaio da probudim tu zver, turistu, u meni. Čak ni u vreme kada je zbog toga moje ime bilo izlepljeno na stubove srama opojnih leta u kojima su slavljani opskurni kultovi potamnelih koža, kapi morske vode, prolaznih ljubavi i lake muzike. Pa ipak, tog praskozorja sam se, *deux ex machina*, našao na raskršću makadamskih puteva sa dva samsonajt kofera u rukama i idiotskim slamnim šeširom natučenim na oči koje su tupo zurile u predeo obrastao makijom. Čist turizam. Da sam geograf, plavetnilo mora u daljini, pravo ispred, sa leve i sa desne strane, navelo bi me da zaključim da se nalazim na poluostrvu. Ali zašto bih donosio takve zaključke? Kao što sam možda rekao: zurio sam sumnjičavo u predeo koji je pokazivao očigledne znake netrpeljivosti prema meni i ljudskom rodu uopšte. Pribegavam personifikaciji da bih pojasnio prirodu našeg komplikovanog odnosa. Po nekom izlapelom Griniču moglo je biti oko podne; nije mi preostalo ništa drugo nego

da čekam nailazak kakvog autobusa. Znao sam: ako naiđe, biće to TAM, model 1949. Pokazalo se da sam bio u pravu. Dok je olupina zamicala za krivinu u magnovenju ugledah stenu i na njoj mermernu spomen-ploču sa natpisom:

SA OVOG MESTA JE, ANNO DOMINI 1973,
ALEKSANDAR JERKOV PRVI PUT
UGLEDAO MORE

Selo na obali, poslednja stanica autobusa, jedva da je imalo ime: pregršt konsonanata na žutoj tabli ko zna kada izvaljenoj sa ulaza u mesto i bačenoj u plićak. U retkim bedekerima koji ga pominju, naselje ima status štamparske greške što je, do pre pola veka, bilo i u stvarnosti. Za mene sasvim dovoljno. Našao sam sobu i tu sam na miru mogao da zavirim u sadržaj kofera: Sabrana dela Ive Andrića, album sa markama, električna bušilica, malo kokaina, nekoliko paklica cigareta PALL MALL, beležnica i kutija šibica. U prvom koferu ništa više. U drugom jednoličan sadržaj: gaće, lanene košulje, platnene pantalone i idiotski šeširi širokog oboda. Otvorio sam prozor, zapalio cigaretu i uzdahnuo. Pomislih: hoće li ova turistička aporija ikada biti rešena? Zaključih: svako se pre ili kasnije nađe u lavirintu sopstvenih izmišljotina.

Nekada se pretpostavljalo da narečeno ribarsko naselje ima oko 250 stanovnika, uglavnom ribara, staraca i starica koji se unedogled dosađuju kao, uostalom, svi žitelji sela nastalih solidifikacijom mladalačkih sanjarenja. Čamci, pocepane mreže, patina na kućama, polomljena grnčarija na plitkom dnu pristaništa – sve je to oduvek bilo staro i van upotrebe, stvoreno da bi bilo oveštalo. Zlatno doba naselja, (legenda ga smešta u vreme pred Prvi svetski rat) kada su mlade neveste čekale da se na horizontu pojave nabrekla jedra, okružene razdraganom dečicom i zvucima limenog

orkestra, samo je pseudomit, jedan od bezbrojnih koji je s vremenom postao svetinja. Ali nas ne mogu zavarati; njihova ontologija ne vredi ni pet para. Oduvek su tu i biće tu zauvek. Niti se rađaju niti mru. Opšte je poznato, ali nedovoljno istraženo, da nijedno od tih naselja na delu obale nastalom kartografskom greškom u merenju nema groblje. Retko kome to zapadne za oko. Turisti dolaze i odlaze; tu su radi kupanja, sunčanja, dobrog vina i seksa. Niko da se, poput Laure Anderson, zapita: *What's behind the Curtain?* Sa prozora sobe, zbog neke predrasude uvek smeštene u kuću na uzvišici, vidim seosku znamenitost, crkvu svetog Panfucija iz XII veka. Autentičnu. Kako je moguće da se realni objekti, nastali mnogo pre nego što je eksterijer čiji su deo izmišljen, uklope u njega, a da to protivreči samo logici usamljenika, ne i prostornovremenskom kontinuumu, da budem iskren: ne znam. Možda jedan viši poredak stvari, koji nadilazi naš razum, ne dozvoljava da sakralni objekti, ma gde se nalazili, budu imaginarni. To je u redu. Reč božja treba da se čuje i u ništavilu. I opet aporija: u vreme kada sam u mašti stvorio sliku sela, bio sam mlad, religiozna pitanja me nisu mučila i valjda zato selo nema sveštenika niti je iko ikada kročio u crkvu. Zbog takvih apsurdna judaizam i islam zabranjuju prikazivanje likova. Umalo da zaboravim: u maslinjaku je, zarasla u korov, fabrika sardina ZVEZDA ISTOKA. Sagrađena je za vladavine komunista koji, omamljeni elektrifikacijom i industrijalizacijom, nisu davali ni pet para za ontološki status lokacija za gradnju. Gradili su gde su stizali ne obazirući se na ekonomsku računicu i produktivnost. Tako, rame uz rame, kako-tako opstaju borhe-sovski idealizam i vulgarni marksizam. Sve to, iz kapelice sagrađene od ljutog kraškog kamena, posmatra sveti Jovan Kronštatski, zaštitnik sela.

Jedno opsežno istraživanje tima eksperata za parapsihološke fenomene nesumnjivo bi otkrilo zanimljive činjenice. Ovu, na primer: mikrosvetovi stvoreni imaginacijom godinama (hiljadama godina katkad) tavore na međi opse- ne i onostranog sve dok duh demencije ne omogući njihovu suptilnu infiltraciju u poredak sveta. To ništa ne menja na stvari. Izmišljeni ili stvarni – svetovi su izgubljeni. Tim više čudi da pošta u ovoj obećanoj zemlji nefunkcionalnosti sasvim zadovoljavajuće radi. Pisma lete tamo i ovamo; korespondencija je zapanjujuće živa. Sistemi se nikada ne raspadaju u potpunosti, iako tome teže. Uvek je bar nešto u pogonu. Snabdevanje, recimo. Po svim rezonima zdravog razuma trebalo bi da i meštani i turisti u najkraćem roku pomru od gladi i žeđi. Tako je selo zabito. Priznajem: da sam kaudiljo zemlje na čijem se izmišljenom komadu teritorije selo nalazi, digao bih ruke od njega, zaboravio, prepustio ga procesima dezintegracije, precrtao. Toliko je ono zabačeno i beznačajno; ni aktivisti *Amnesty Internationala* ne bi pravili probleme. Ali ovima na vlasti svaki je glas dragocen. Federacija finansira i takve naseobine koje bi na drugoj geografskoj dužini bile tek san.

Međutim, s vremenom se ustalila neka vrsta primitivne tradicije koja primorava jedan rasklimatani kombi da tri, katkad i sva četiri puta sedmično, dolazi u selo sa tovarom crnog hleba, usoljene ribe i bajatih novina. Sve se to putem zamršenih rodovskih i rođačkih veza distribuira tako da niko ne bude gladan. Socijalistički, nema šta. Ali ako neko ima para, a i takvi se nađu, može pojesti odličan biftek Stroganof po ceni od 18 dolara. Kako to funkcionise, ostaće nepoznato. Zauvek. Samo bog zna zamršene puteve poluostrvske logike. Izvesno je samo jedno: neko to mora plaćati; a uvek postoji neko ko ima interes da ulaže novac u beznadežne projekte. Obično to bude udruženje neutralnog naziva za koje krajnji

korisnici najčešće nikada i ne čuju. U svakom slučaju, sve je pokriveno. Bez obzira na to što se univerzum raspada, računi se moraju plaćati. Inače – ode glava. Koza nostra je neumoljiva.

Krštrmrk – tako se selo zove – ima i svoje zaleđe; bilo bi suludo da je drugačije. Kao što jedna lokalna izreka kaže: „Svaka čaša mleka mora imati kravu u čijem vimenu nastaje.“ Pojavnost ovde nikada ne protivureči izrekama. Valjda zato što se i sastoji od izreka i poslovice i slepe vere u njihovu tačnost.

Zaleđe je u stvari onaj predeo u kojem sam se obreo na početku letovanja projektujući u njegov izgled mnogo toga iz oblasti nesvesnog. Ali čak i ako zanemarimo preterivanja, predeo ostaje dozlaboga negostoljubiv i surov, mada ne bez izvesne lepote one vrste koja praznoglave devojke nagoni da se zaljubljuju u grubijane da ih se ne bi plašile.

Da li tu žive krave? Popeo sam se jednog jutra na uzvišenje sa jakim mornaričkim durbinom i pažljivo osmotrio sve što se moglo videti. Ni traga od ekstenzivnog stočarstva. Ali to ne znači da ništa nisam video. Daleko od toga. Posle sat ili dva pomnog osmatranja ugledah u neposrednoj blizini stene sa spomen pločom A. Jerkova spodobu muškog pola koja je u ruci držala sparušenu magnoliju. Istorijski spomenik + čovek sa cvetom = sastajalište. Tako znači, pomislih, nije ovde baš sve sterilno i jalovo. Ali dugo se čeka. Baš dugo. Sunce se već bližilo moru kada se pojavila i ženka. Koristim taj izraz jer još ne znam šta su uistinu žitelji ove provincije. Bez mnogo okolišanja započeli su ljubavnu igru. Mužjak je skakutao oko ženke na jednoj nozi, začuđujuće visoko, istovremeno vitla-jući oružjem za koje se može sa sigurnošću reći samo to da pripada šarolikoj porodici handžara. Za to vreme, ženka se skinula i klekla; zraci zalazećeg sunca obasjavali su joj pozamašnu guzicu. Ne znam zašto, ali osećao sam se kao voajer

iako sam bio samo nepristrasni posmatrač, istraživač. *Coitus* je visio u zraku. Čekajući realizaciju zapitah se: kakva je svrha tih ljubavnih rituala, tih ceremonijalnih stepenica kojima silazimo u životinjsko? Nekada sam mislio da je to sredstvo za ublažavanje postkoitalne gorčine; sada znam da je to odlaganje, ničim opravdana nada da ćemo se predomisлити.

Ono dvoje behu prešli na stvar. Mužjak dole, ženka na njemu. Eros i Tanatos. Ni u najneobuzdanijim porno filmovima – moj je seksualni život sveden na odlaske jednom sedmično u porno kina – nisam video takav razvrat. Onda je usledio rasplet kojeg nisam očekivao: na vrhuncu, ženka je veštím pokretom, gotovo nežno, slomila mužjaku vrat, pokupila prnje i nestala u pomrčini. Mrak ovde naglo pada. Durbin je postao neupotrebljiv, pa sam krenuo ka selu. Nimalo uzbuđen. Isto rade i naše žene samo što lomljenje vrata traje decenijama.

Došavši u sobu otvorih beležnicu i na prvoj strani, pod proizvoljnim datumom, zapisah: „Danas osmatrao okolinu. Nonšalantno, turistički, da ne bih izazvao podozrivost. Celo popodne. Krava, pouzdano, nema.“

Tako dakle, nema krava. A šta ćemo sa izrekom? Pre ili kasnije, uvek se pokaže da premise na kojima počiva ovo ili ono društvo nemaju temelja. Mitovi su, svi bez izuzetka, lažni, a opet, mitologija je tako primamljiva. Kako odoleti njenim izazovima? Bolje je zdravo za gotovo uzimati sve što vlast kaže. Ne zavirivati iza kulisa. Jer, čim se prozre jedna obmana i stane na čvrsto tlo činjenica pokaže se da su i te činjenice sumnjive. Nigde ničega stabilnog ni u jednom od mnoštva svetova.

Nije ipak dovoljno pustiti mašti na volju da ne bi nastalo jedno selo. Pre svega, sanjarenju – da bi uspelo – valja pristupiti bez koristoljublja; većina maštarija su puko i sebično proširivanje postojećeg: lepša kuća, više zlata, bolji auto.

Malograđanština. Ali i kreativne fantazije ostaju jalove ukoliko se ne uklope u neki stvarni šablon nastao falsifikovanjem. Eto, primer Krštrmrka. Krivotvoritelji poštanskih maraka, to je poznato, u razmaku od nekoliko godina štampaju serije maraka izmišljenih Pošta, nepostojećih država jer je na tržištu jagma za raritetima. Pogodilo se da je motiv na jednoj marki bio sličan Krštrmrku i za tili čas selendra postaje deo sveta: zabačen, aproksimativan, beznačajan, ali integralni deo. Sa zaleđem. Ali bez krava.

Radi bolje orijentacije, tih nekoliko kvadratnih kilometara kamenjara, nalazi se između dve ničije zemlje. Sledi sanitarni kordon, pa minska polja. Tek onda, posle nekoliko sati putovanja vozom, dolazimo do onog što se geopolitički zove *Mittleuropa*. Tamo je već bolje i može da se odahne. Ali kao što kaže Luter, tamo gde je bolje tamo je dvaput gore. Bio sam tamo, nekoliko puta; mogu da pretpostavim šta je Luter hteo da kaže. I suviše piva i kobasica.

Rekosmo, prostor između dve ničije zemlje. To ne znači da na njega ne pretenduju dve lokalne sile, polurealne državnice nastale više snagom volje diktatora koji žive ubeđeni da nečim vladaju, nego logikom istorije. Spor je veoma star; možda je nekada tu i bilo nešto empirijske teritorije. Tek, zaleđe Krštrmrka (uzrok dugogodišnjeg rata) potpuno je zaboravljeno. Rat se nastavio po inerciji, iz čiste ljudske sklonosti ka uživanju u prizorima raznetih utroba i smrskanih lobanja. Daskora je, pričaju meštani, po koji metak znao da zaluta i dovde. Ali sada je zatišje. To je dobro zbog turizma. Neka je hvala našem zaštitniku svetom Jovanu Kronštatskom.

Kao na srednjovekovnim prikazima, kolo Fortune se okrenulo i sada je tvorac ovog ferijalnog pandemonijuma priviđenje u plodu svoje obesne imaginacije, ovom selu koje je sticajem geopolitičkih okolnosti toliko dobilo na značaju da ga veoma često obilaze posmatrači OUN. Seoske vlasti odnekud su dovele pravog sibirskog šamana ne bi li ga oterao upornim ponavljanjem inkantacija. Jer, vele, uznemirava sujeverne turiste pojavljujući se ovde-onde okružen aurom kontinentalnog pejzaža koji, tobože, kviri mediteranski milje. *O tempora, o mores!* O mračno doba, u kojem delirične vizije stiču status mondenskih letovališta, organizuju takmičenja u skokovima u vodu, čak i umetničke festivale.

Vidim ga u izmaglici, u šiblju, na drugoj obali pripovetke. Tu je, tokom dugih letnjih popodneva (bilo je to ranih šezdesetih) prekrćivao vreme projektujući kao neki zakasneli Furije, idealno ribarsko naselje, a sada je samo mitska ličnost u provinciji vlastite izmišljotine. Već rekosmo, seoski kmet smatra da je on obična praznoverica koja uznemirava goste i još samo neiskvareno stanovništvo (ako ga uopšte ima) sa ruba zaleđa u njegovim retkim pojavljivanjima vidi epifaniju

poluboga, osnivača sela, i povremeno mu prinosi žrtve: male zdele pirinča sa mušmulama i prstacima. Takva je sudbina svih mitotvoraca: u mladosti, od viška bića stvaraju gradove, zemlje i narode; onda se pojavi neki pametnjaković koji ustanovi da je sve postalo od materije i mitotvorci padaju u zaborav. Služe šljamu za sprdnju i kao predmet najopscenijih psovki. Kobna je zabluda da postupci, reči i projekti imaginacije samo na trenutak iskrnsu u vremenu i da se ubrzo dezintegrišu u ništavilu. Elem, stoji u šibljaku, u vremenu kada dani još nisu bili srozani na nivo oficijelnih formulara u koje se u određene rubrike upisuju istovetni rutinski podaci ili se zaokružuju odgovori pod A, B, C. Posmatra me kao da očekuje da i ja preuzmem deo odgovornosti i da sa njim podelim breme sudbine. Kao da sam ja kriv što on više nije ja! Kao da bilo ko – osim boga koji neće – može išta promeniti u onom procesu (u koje je i vreme uplelo svoje prste) u kojem na čudesan način iz jednog deteta nastaje mnoštvo ljudi, često međusobno potpuno različitih. Ne sporim da su nam roditelji isti (bar jedno od njih) i da nosimo isto ime. Ali sličnostima je tu kraj. Moj status nije tako spektakularan kao njegov, ali je jasan: ja sam turista. Od glave do pete. Istina, sa zakašnjenjem. Ali turista!

Hteo bi da zapodene razgovor sa mnom. Još jedna iz niza zabluda kojima su obilovale šezdesete godine prošloga veka. Nema više komunikacije! Svi govore. Valjda će mu jednom biti jasno šta sam hteo da kažem. Nisam ja u bogzna kakvoj ontološkoj prednosti, ali zavist je bezgranična. Šta sad? On je izmislio ovaj galimatijas i sada ga kreature iz sela smatraju za prikazu. Ja pak na samoj ivici potpune anonimnosti prodajem male piseve kokaina. I šta sad hoće od mene? *Hasta la vista, Baby.*

Da bi stvar bila dovedena do neslućenih oblika besmisla, u njegovoj fantazmi koja se otela kontroli i potpala pod juris-

dikciju države – ni kraljevine ni republike – koja se u retkim enciklopedijama može naći pod imenom Etrascija, cvetaju dijalektički materijalizam i potrošački mentalitet. Izdavačka delatnost doživljava bum. Ali o tome kasnije. Ako ne bude prekasno. Vratimo se njegovom pokušaju da uspostavimo dijalog. Nije da ne bih želeo da popričamo. Ali između nas se isprečilo mnoštvo prepreka: prilična, mada teško merljiva razdaljina; logička raselina; predrasude lokalnog stanovništva i – najveća od svih – period od trideset godina. Da, on je započeo kalvariju koju je nastavio jedan mladić, verovatno pesnik, za koga lokalni folklor veli da je mnogo pio. A onda, na najtežem delu, ja sam preuzeo breme svih tih besanih noći, svih tih bunila, strahova i grehova, razume se. I bio je red da odem na odmor. Ali uopšte se ne odmaram. Sada je čas rastanka po svemu sudeći kucnuo; tako je to na putu individuacije: kud koji mili moji. Ovde vreme veoma brzo prolazi. Za sekund, možda samo delić sekunda, postaćemo jedan drugome davna prošlost, praistorija; zauvek ćemo se rastati u nekom glagolskom vremenu neuporedivo prošlijem od pluskvamperfekta.

Uostalom, nisam došao ovde da bih se bavio spiritizmom. Da bih prizvao stvorenja iz kojih sam se ispilio. Moj zadatak ne prelazi okvire egzaktnih nauka: utvrditi što više činjenica. Ako ih uopšte ima. I ja pokušavam da ih utvrdim. Sporo, s mukom, naučnom metodom. Bilo u Krštrmrku činjenica ili ne – jedna je stvar uz malo dobre volje i smisla za humor sigurna: nije ovde baš sve tako naivno i idilično kako izgleda.

Na primer, osamnaest krštrmrčkih milja prema jugozapadu (jedna kM = 385 metara) zaleđe, kopno, more – sve to prestaje u najbukvalnijem značenju, kao odsečeno skalpelom poludelog hirurga, i hipotetični posmatrač koji bi mogao da podnese atmosferu čistog ništavila preko te granice, video

bi (kao na kompjuterskoj simulaciji) geološke slojeve, trijas, juru, kredu; morske zvezde i ribe; nosače aviona i krstarice NATO pakta u blokadi Etrascije...

To je *Finis Terrae*. Kraj. I najbezočnije fantazije ne mogu protiv usuda ovog sveta – ograničenosti.

Ali iako nije zabranjeno otići do tamo, niko ne ide niti sluti da je užas tako blizu. Potrošački mentalitet i nepristupačnost zaleđa učinili su svoje. Meštani su zaneti zgrtanjem, posetioci trošenjem novca. Ko bi još pešačio da vidi nešto što nije ništa? Pravo da kažem, ne bih ni ja. Ali morao sam. Po službenoj dužnosti. Poslao me je Bog. I šta sam tu mogao? Letovanja imaju samo dva ishodišta: jedno je namučiti se pošteno i završiti pripovetku; drugo, opet, lepo se provesti i završiti u paklu. Slab, kakav sam, pre bih se opredelio za drugu opciju. Ali ko može protiv Svevišnjeg? Ko? Jednom, u mladosti, čitao sam spise Isaka Sirina i ovaj mi se odlomak uklesao u pamćenje, poput slova na onoj spomen-ploči o prvom viđenju mora Aleksandra Jerkova. Poslušajmo! „Svojstvo se Božje ne menja slično mrtvacima. Bog ne dobija ono čega nema; ne lišava se onoga što ima kod sebe, niti se povećava slično stvarima. Ono što je imao Bog od samog početka, svagda ima i imaće do beskonačnosti.“

Eh, mistika! Međutim, možda i preterujem; previše dramtizujem. Zar nisam na srednjovekovnim gravirama viđao prizor sličan onom koji se može videti na granici zaleđa: radoznali istraživač prispeo na kraj sveta, proviruje kroz zastor (nebo? *maya?*) i posmatra zvezde i mehanizam svemira? Zašto ne pretpostavimo da je granica zaturen dokaz da Zemlja nije okrugla, da je u stvari – kako je još Ptolomej tvrdio – ravna ploča.

Ukleta zemlja, nema šta. Jug na mestu gde bi trebalo da se nalazi zapad. Sever na istoku. Istok i zapad čas ovde čas onde. Kompasi potpuno zbunjeni. Neupotrebljivi. Čak ni kao dečje igračke. Eto, tolika je konfuzija. A sve to zbog hira lokalnih moćnika koji žive u senovitim vilama u rezidencijalnom kvartu Krštrmrka. Nikada ne izlaze. Ne otvaraju žaluzine na prozorima. Crni mercedesi im rđaju na kiši i suncu. Belosvetki ološ. Trgovci robljem, možda i gorim stvarima. Sklonili su se ovde jer nema tog zakona čija bi ruka dosegla Krštrmrk. Iza zatvorenih kapaka uvek dopire tiha muzika, pesma Enrika Karuza, pa se samo može nagađati šta rade. Verovatno sede zavaljeni u naslonjače, drže pištolje u rukama i podozrivo posmatraju svoje dragane odevene u neizbežne kućne haljine od svile ispod kojih, naravno, nema ništa. Kako je to daleko od vizije onog nesretnika koji je nosio moje ime. Još jedan dokaz o štetnosti utopijskih projekata. Znam da, tu negde u izmaglici, pokušava da mi prenese poruku: Nisam hteo tako. Zaista nisam. Samo sam pokušavao da zamislim usamljeno selo na obali mora u kome bih proveo jedno nezaboravno leto sa ženom koju ću voleti. *Piece of shit!* Ženom